

Statistika

(D360P03Z, D360P03U)

Karel Zvára

20. prosince 2004

obecné předpoklady pro regresní model

- **tvár závislosti:** známe jak vysvětlovaná veličina závisí na vysvětlujících
- **homoskedasticita:** pro všechny kombinace hodnot vysvětlujících veličin je rozptyl vysvětlované veličiny konstantní
- **nezávislost:** náhodné složky vysvětlovaných veličin jsou nezávislé
- **normalita:** náhodná složka má normální rozdělení
- předpoklady lze ověřovat (regresní diagnostika)
- někdy pomohou transformace

2

použití reziduí

- pomocí regrese hledáme model pro závislost nebo predikci (střední hodnoty) příštích pozorování
- celkovou schopnost vysvětlit závisle proměnnou hodnotíme pomocí **koeficientu determinace**

$$R^2 = 1 - \frac{S_e}{\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2} = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n (Y_i - \hat{Y}_i)^2}{\sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2}$$

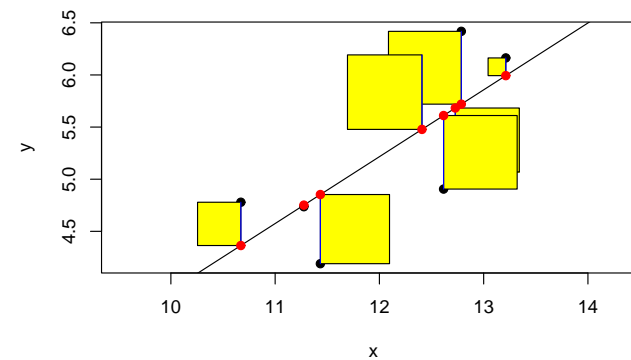
- v čitateli posledního výrazu **rezidua**

$$u_i = Y_i - \hat{Y}_i$$

(rozdíl **naměřená** - **vyrovnaná** hodnota vysvětlované proměnné)

- rezidua lze použít k hodnocení (diagnostice) regrese

3

$Y_i, \hat{Y}_i$

4

diagnostika pomocí reziduí

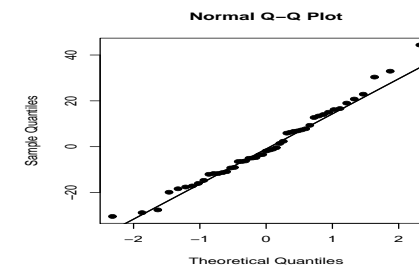
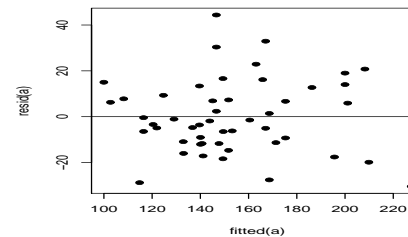
- histogram reziduí nebo normální diagram (k ověření normálního rozdělení)
- grafické znázornění bodů $[\hat{Y}_i, u_i]$ nebo $[x_i, u_i]$ (k ověření konstantního rozptylu či tvaru závislosti)

5

ukázky diagnostiky

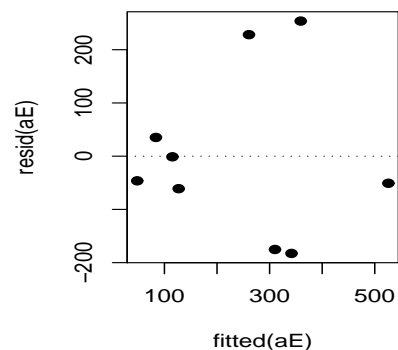
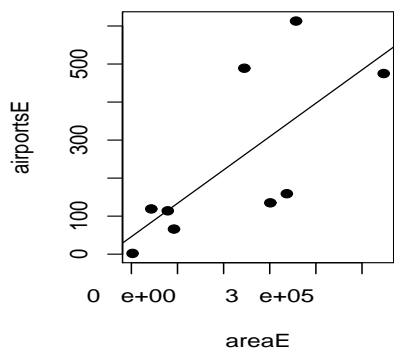
vlevo: rezidua spíše kladná než záporná, možná jsme měli raději vysvětlovat odmocninu z mortality

vpravo: normální diagram, ukazuje, že s předpokladem o normálním rozdělení není problém (body těsně kolem přímky)

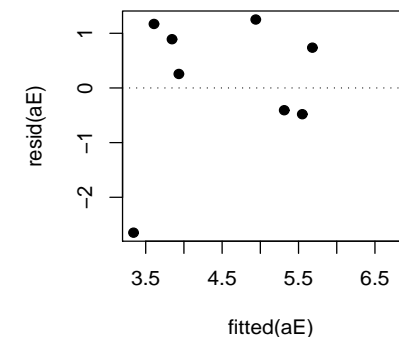
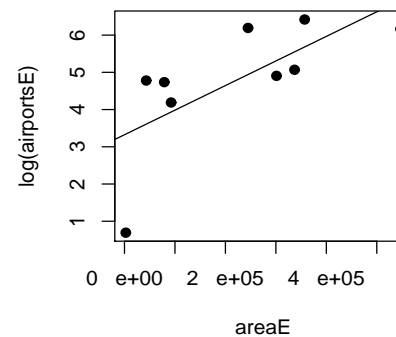
6

nekonstantní rozptyl (trychtýřovité rozšiřování mraku reziduí)

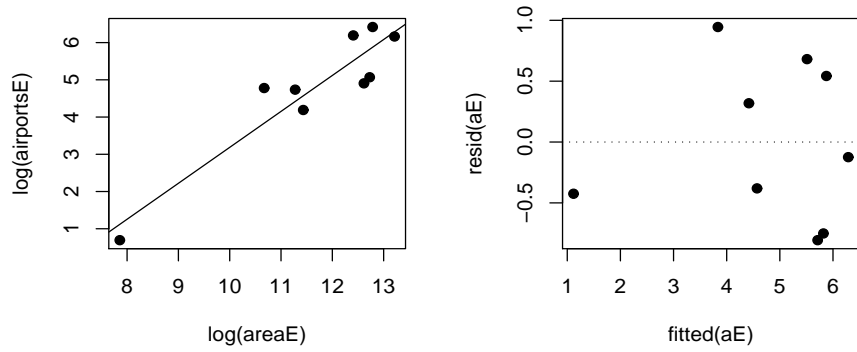
7

odlehlé pozorování (první pozorování daleko od vodorovné osy)

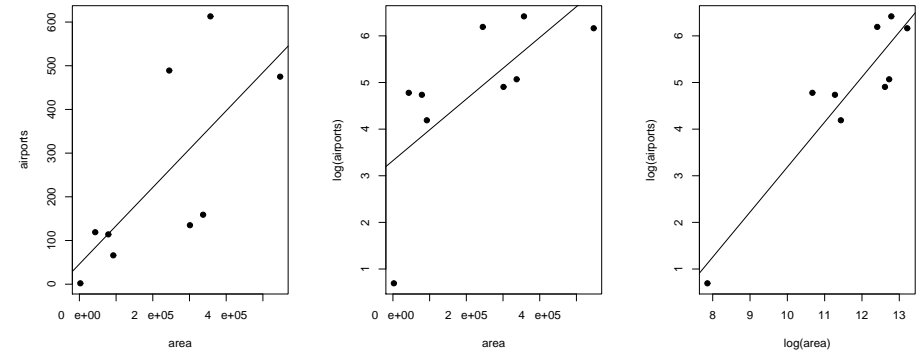
8

vlivné pozorování (první pozorování daleko ve vodorovném směru)

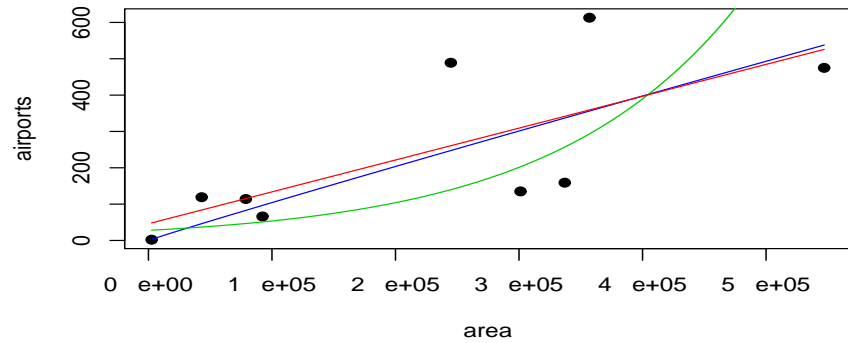

9

ukázka transformace: počet letišť na ploše evropského státu

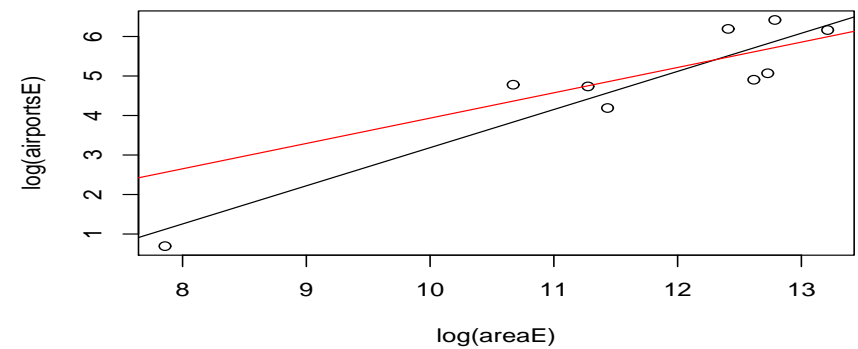
10

$y=46+0,0009 x$; $\log(y)=3,3+0,000007 x$; $\log(y)=-6,5+0,97 \log(x)$
 $R^2 = 51,4 \%$; $R^2 = 48,0 \%$; $R^2 = 86,1 \%$

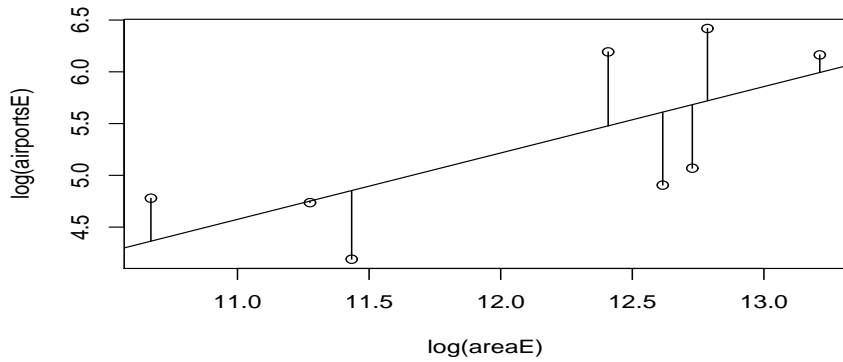
11

počet letišť: vynechat Lucembursko?

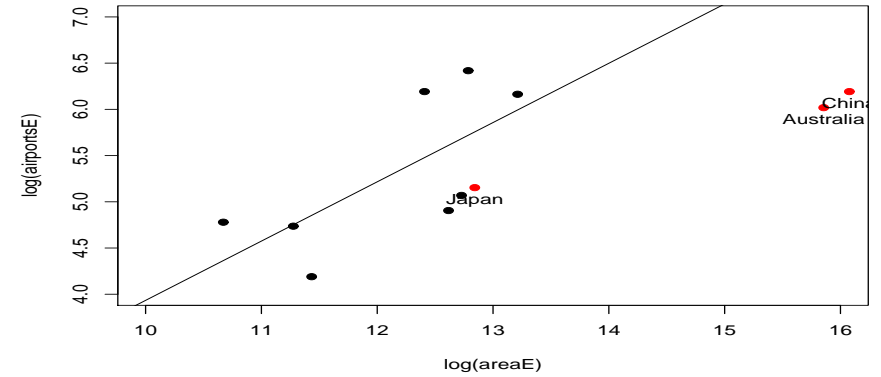
12

počet letišť: po vynechání Lucemburska

13

stejná závislost pro Japonsko, Čínu, Austrálii?

14

shrnutí

- regrese slouží pro
  - predikci (středních hodnot) budoucích pozorování
  - prokazování závislosti na zvoleném regresoru
  - ověřování modelu o závislosti
- nejsou-li splněny základní předpoklady $\Rightarrow$ pochybné závěry
  - obtížně lze predikovat mimo obor měření
  - je-li malé R^2 , nespolehlivá předpověď, ale závislost může být prokazatelná
  - vysvětlovaná proměnná může záviset na více nezávisle proměnných, nutná opatrnost (confounding)

15

poznámky

- **souvislost regresní přímky a korelačního koeficientu:** testovou statistiku pro $H_0: \beta_1 = 0$ lze spočítat také jako

$$T = \frac{r_{xy}}{\sqrt{1 - r_{xy}^2}} \sqrt{n - 2}$$

- je-li $|T|$ velké, závislost je prokázána, lze použít (nutno předpokládat normální rozdělení)
- metoda nejmenších čtverců je velmi citlivá na mimořádně umístěná pozorování
- příklad: počet letišť vers. velikost státu (obojí v logaritmech)
  - všech 9 států: $r = 0,717$; $T = 2,720$; $p = 3,0 \%$
  - bez Lucemburska: $r = 0,654$; $T = 2,226$; $p = 7,9 \%$

16

Spearmanův korelační koeficient

- vlastně korelační koeficient pořadí
- citlivě reaguje i na nelineární, ale monotonní závislost
- k prokazování závislosti netřeba normální rozdělení, slabší test
- pro $n \geq 10$ lze předpokládat $r_S \sqrt{n-1} \sim N(0, 1)$

- závislost (proti oboustranné alternativě) prokázána, pokud

$$|r_S \sqrt{n-1}| \geq z(\alpha/2)$$

- závislost (proti jednostranné alternativě) prokázána, pokud

$$r_S \sqrt{n-1} \geq z(\alpha) \text{ resp. } r_S \sqrt{n-1} \leq -z(\alpha)$$

17

vyrovnávání

- mechanismus k vyhlazování dat, spíše technický
- cílem je např. nahradit chybějící pozorování (budoucí pozorování – **predikce**, chybějící pozorování - **interpolace**) nebo odstranit nahodilé výkyvy
- často (naš příklad) porušen předpoklad nezávislosti pozorování, proto by obyčejná regrese dala nesprávně přesnost odhadů, testy o parametrech,
- koeficienty nelze snadno statisticky hodnotit, někdy vůbec
- nejen metoda nejmenších čtverců

19

příklad: počet letišť (přesně $p=2,9\%$)

plocha letišť	78,9	43,1	337,0	547,0	357,0	301,2	92,4	244,8
	114	119	159	475	613	135	66	489
R_i	2	1	6	8	7	5	3	4
Q_i	2	3	5	6	8	4	1	7
$R_i - Q_i$	0	-2	1	2	-1	1	2	-3
$(R_i - Q_i)^2$	0	4	1	4	1	1	4	9

H_0 : počet letišť **nezávisí** na velikosti státu

H_1 : počet letišť **roste** s velikostí státu (jednostranná alternativa)

$$r_S = 1 - \frac{6}{n(n^2-1)} \sum_{i=1}^n (R_i - Q_i)^2 = 1 - \frac{6 \cdot 24}{8(64-1)} = 1 - \frac{144}{504} = 0,714$$

$$Z_0 = r_S \sqrt{n-1} = 0,714 \cdot \sqrt{7} = 1,89$$

$$p = P(Z \geq Z_0) = 1 - \Phi(Z_0) = 1 - 0,971 = 0,029$$

na 5% hladině jsme (při jednostranné alternativě) závislost prokázali

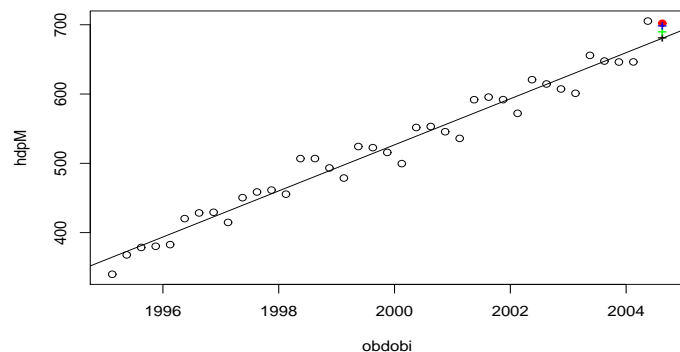
18

časové řady

- spojitý znak měřený v pravidelných časových intervalech
- složeno z několika složek
  - trend** (dlouhodobý vývoj)
  - sezónní složka** (periodická složka se známou periodou, např. denní/roční chod teplot, čtvrtletní chod ekonomických veličin)
  - periodická složka** (s neznámou periodou)
  - autokorelace** (chybové složky na rozdíl od regrese nejsou mezi sebou nezávislé)
- první dvě složky lze vedle regrese **odhalit** pomocí
  - klouzavých průměrů
  - exponenciálního vyrovnávání
- prokázat** pomocí regrese

20

příklad: HDP v ČR po čtvrtletích (běžné ceny)

21

příklad: HDP [mil. Kč]

- predikce bez ohledu na kvartály: $360,4 + 33,3(\text{rok} - 1995)$ pro 3. čtvrtletí 2004 tedy předpověď 680,5

- predikce s ohledem na kvartály

$$est(HDP) = 339,4 + 33,1(\text{rok} - 1995)$$

$$est(HDP) = (335,3 + 38,5) + 33,1(\text{rok} - 1995)$$

$$est(HDP) = (335,3 + 30,2) + 33,1(\text{rok} - 1995)$$

$$est(HDP) = (335,3 + 18,1) + 33,1(\text{rok} - 1995)$$

předpověď tedy $335,3 + 30,2 + 33,1 \cdot (2004,75 - 1995) = 688,6$

- predikce s ohledem na autokorelaci (odhad autokorelačního koeficientu $\hat{\rho} = 0,59$): $688,6 + 0,59 \cdot 16,7 = 698,4$
- skutečnost: 702,2

22

autokorelace, periodicita

- speciální postupy pro zbývající složky (periodická složka s neznámou periodou, autokorelace), nelze mechanicky použít lineární regresi či lineární vyhlazování
- náhodné (chybové) členy v regresním modelu by měly být nezávislé, někdy ale daný člen závisí na předchozím; síla závislosti popsána pomocí autokorelačního koeficientu ρ
  - kladné ρ : po sobě jdoucí členy podobné (častý případ)
  - záporné ρ : po sobě jdoucí členy nepodobné
  - $\rho = 0$: po sobě jdoucí členy nezávislé (v regresi se požaduje)
- autokorelaci a periodicitu lze prokazovat (odhadovat, hodnotit) až po odstranění trendu a sezónního kolísání

23

klouzavé průměry (moving averages)

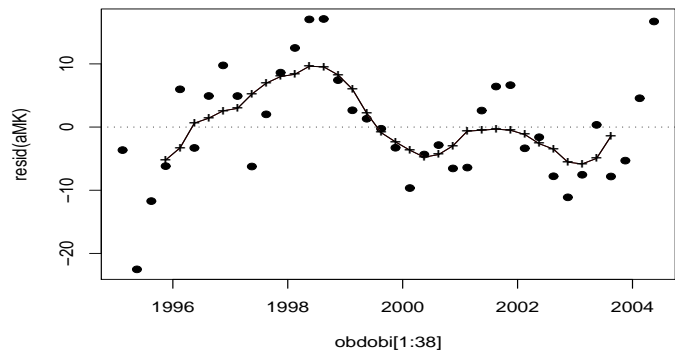
- pozorování Y_i porovnáváme s průměrem z m sousedních pozorování (včetně Y_i samotného), např. pro $m = 5$

$$\frac{1}{5}(Y_{i-2} + Y_{i-1} + Y_i + Y_{i+1} + Y_{i+2})$$

- snaha vyhladit nahodilé výchyly, zachovat „průměrný“ vývoj
- vhodné zejména k interpolaci, k nalézání dosud přehlížených systematických vlivů
- u HDP vezmeme nejprve v úvahu lineární trend a čtvrtletní periodicitu, spočítáme rezidua (to, co nevysvětlíme lineárním trendem a čtvrtletními sezonními výkyvy)

24

příklad: klouzavé průměry reziduí ($m = 7$)

25

exponenciální vyrovnávání

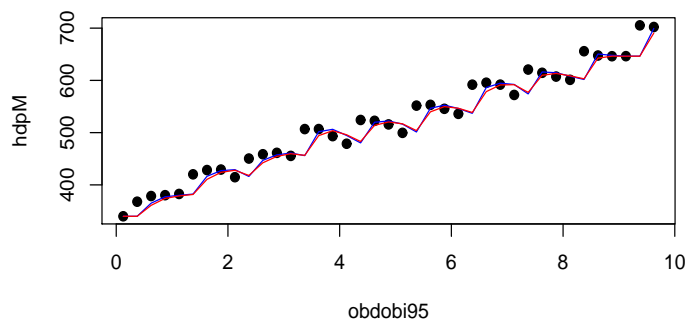
- představa: v posledním pozorování se projevuje vliv všech předchozích
- tento vliv je postupně utlumován: největší vliv má předchozí pozorování, nejmenší pozorování v čase nejvzdálenější
- vážený průměr mezi předpovědí předchozího pozorování a skutečným předchozím pozorováním

$$w\hat{Y}_{i-1} + (1-w)Y_{i-1}$$

- w – váha „historie“, čím je větší, tím méně kolísání
- použitelné k předpovědi

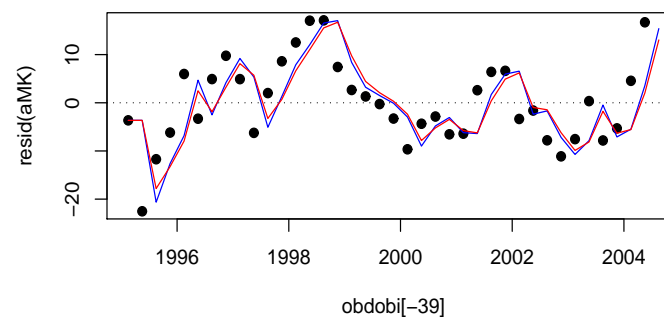
26

příklad: exponenciální vyrovnávání (699,4 pro $w=0,1$, 690,6 pro $w=0,25$)

27

exponenciální vyrovnávání reziduí (704,0 pro $w=0,1$, 701,6 pro $w=0,25$)

28